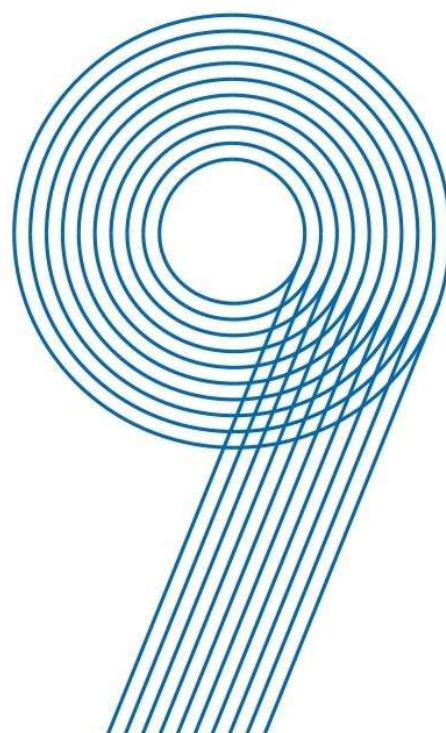

CUMIEIRA

Cadernos de investigación da nova Filoloxía Galega

Departamento de Filoloxía Galega e Latina

Vol. 9 - 2024

Xosé A. Fernández Salgado (ed.)

CUMIEIRA

*Cadernos de investigación
da nova Filoloxía Galega*

Vol. 9 – 2024

Xosé A. Fernández Salgado (ed.)

Departamento de Filoloxía Galega e Latina

UNIVERSIDADE DE VIGO

RECENSIONÍS

Reviews

COSTAS, Xosé-Henrique (2023): *Ao sur da liberdade*. Cangas do Morrazo: Edicións Morgante.

Para liquidar as nacións o primeiro que se fai é quitarlles a memoria. Destrúenselles os libros, a cultura e a historia de seu. E logo vai alguén e escribelles outros libros, dálles outra cultura e invéntalles outra historia. Entón, a nación comeza a esquecer amodiño o que foi e o que é. E o mundo que a rodea esquece moito antes.

MILAN KUNDERA

Esta rotunda cita do escritor checo Milan Kundera abre a ópera prima no mundo da prosa de ficción histórica do filólogo, docente e investigador Xosé-Henrique Costas González (Sárdoma - Vigo, 1962)

Ao sur da liberdade é, ante todo, unha novela necesaria nas nosas letras e na nosa memoria que nos retrotrae a un pasado inexplorado até agora na literatura galega, a Alta Idade Media. Ben é certo que existen numerosas obras de ficción histórica publicadas recentemente en que o tempo externo (a ambientación) está situado no período de esplendor da lírica trobadoresca durante a Baixa Idade Media, como *Lourenço, xograr* (2016) de Manuel Portas ou *A arte de trobar* (2017) de Santiago Lopo; por non citar xa obras máis clásicas de corte histórico como *Un home de Vilameán* (1976) de Xoán Bernárdez Vilar.

Non obstante, os sucesos desta novela transcorren entre os anos 785 e 801 nunha Gallaecia en poder da nobreza galaica en constantes loitas coas terras veciñas, co rei cristián ou co goberno árabe xa asentado na península. Estamos igualmente ante unha época en que a Igrexa católica está fragmentada en adopcionistas, trinitarios, arrianos e outra sorte de cultos; unha época en que o carácter sagrado da Virxe María era máis que cuestionado, fronte ao culto mariano masivo que se vai desenvolver especialmente a partir do século XIII. Por esta ambientación, a novela resulta xa de por si innovadora no eido da ficción en galego.

Que non pensen as persoas que decidan achegarse a esta obra que van dar cun estudo frío sobre a situación histórica da Gallaecia no século VIII, pois, en realidade, sobre esa tea

CUMIEIRA. *Cadernos de investigación da nova Filoloxía Galega*

Dpto. de Filoloxía Galega e Latina, Universidade de Vigo

Vol. 9, 2024, pp. 111-114, ISBN: 978-84-1188-031-2

de fondo, Costas debuxa con verbas propias da beira do río Mao a vida de lanes, *Iohannes* (un Xoán ou Xan dos nosos días), que sendo o fillo dun ferreiro que pasa por malos tempos acaba por ser entregado aos monxes do Mosteiro de Samos como criado para ser salvado da fame.

Ao carácter histórico desta obra tamén se suma a grande influencia do *Bildungsroman* ou novela de formación, dado que asistimos á evolución de lanes no plano físico, moral e psicolóxico; o que o converte nun personaxe redondo que ben podería chegar a ser a alegoría do amor ao coñecemento, un coñecemento negado impensable para o vulgo. Poderíamos, quizais, sentir que lanes, que conta en primeira persoa como narrador protagonista a súa historia persoal (cando menos nos dous primeiros capítulos), representa a superación do rixido determinismo social de clase propio da Idade Media, extrapolable a outros tempos máis actuais en que o berce segue a ser marca social. Mentres os fillos dos nobres estudan na *schola monacorum* sen tirar proveito dos saberes dos padres, lanes aprende, dende as cortes, latín, grego, nocións teolóxicas e, tamén, os coidados dos cabalos ata chegar a ser un excelente albeite e recibir o privilexio de ingresar na escola.

Salvando as distancias temporais e vitais, este lanes ten algo daquel Balbino que Neira Vilas creou para falar da situación do rural e da vida na diáspora; pero tamén dun Adrián Solovio que tivo a necesidade de percorrer a península e parte de Europa para chegar a encontrar a súa propia identidade afastado da propia terra. Do mesmo xeito, aínda que por motivos diferentes, todos estes personaxes teñen en común a viaxe vital que vai reafirmar a súa pertenza a unha nación a través dun camiño que os leva lonxe da terra.

Alén disto, a obra tamén ten matices propios da novela de aventuras na viaxe de lanes cara ás terras do sur en compañía do seu amigo imazighen El' Lekhla e o fiel can Crevis para escapar dunha falsa acusación de asasinato e a persecución das autoridades do lugar. Incluso asistimos ao romance entre lanes e unha inesperada compañeira que nos axuda a entender as relacións entre as xentes na época. É, xa que logo, unha novela tamén de intriga cun rigor histórico incontestable (a excepción dun Perú desnortado) que conta cunha ampla documentación científica de autores tan recoñecidos no estudo da Historia de Galicia como Anselmo López Carreira e a súa obra *O reino medieval de Galicia*.

Insiste o poeta latino Horacio na súa *Poética* que en toda obra literaria existen parellas dicotómicas (dualidades horacianas) que sempre están presentes nas obras poéticas, e, por extensión, en todo texto literario. *Ao sur da liberdade* é unha novela que combina con gran acerto a dictomía do *docere et delectare*, posto que aínda que a finalidade da obra poida ser o goce da mesma, os lectores e lectoras que se achegan ás súas páxinas aprenden sobre cuestións lingüísticas, onomásticas, toponímicas, arquitectónicas, teolóxicas e, por suposto, históricas. Deste xeito, na viaxe vital de lanes, nese camiño

construído no tóxico literario da *Peregrinatio vitae*, no transcurso dos acontecementos dende a beira do río Mao até A Eidaña non nos limitamos a observar os sucesos que conforman a vida deste humilde rapaz, senón que acabamos por entender unha visión do mundo complexa, a do mundo medieval. Un mundo que, en moitos casos, observamos cunha perspectiva baseada en estereotipos alimentados por obras literarias e cinematográficas que pouco ou nada teñen que ver coa realidade do momento.

Esta tarefa docente vese reflectida en determinados pasaxes da novela en que se nos ilustran numerosos exemplos de destrución de estereotipos sobre a Alta Idade Media a través da relación cordial existente entre os pobos cristiáns, bérberes, xudeus e outros moitos conversos como mozárabes ou mudéxares. Como tamén é ilustrativa a avaricia dos señores cristiáns do norte que atacan outras vilas veciñas cristiáns polo mero feito de pagaren tributos ao califa e co obxectivo de realizar actos de pillaxe e saqueo; visión ideoloxicamente contraria á narrativa da mal chamada «Reconquista» de finais do século XIX que chega ata os nosos días.

O amplo coñecemento filolóxico do autor faise notar ao longo da novela no que respecta ao plano lingüístico polo trato especial que se fai tanto do seu uso na obra coma no interese do protagonista por aprender todas as linguas coas que ten contacto; así, Ianes chega a dominar dende o seu galaicorromán de berce ata o amazigh que fala o seu compañeiro El'Lekhla, pasando polas linguas clásicas e o lusorromán. Do mesmo xeito, sendo fiel á que sería a realidade de Ianes, na novela a propia voz narrativa, sexa en primeira ou terceira, emprega numerosas formas dialectais e arcaísmos que dan veracidade e profundidade ao discurso do narrador. Contra o final da obra, o autor inclúe un glosario en que explica con detalle o significado e orixe das palabras para aprender ás persoas lectoras que precisen aclaracións sobre estes propios termos. Neste sentido tamén se achega un interesantísimo glosario das formas toponímicas que atopamos no relato e que nos axudan a relacionar o topónimo altomedieval coa denominación actual dos lugares.

A veracidade da novela reside en que os propios personaxes teñen unha lingua e unhas expresións de seu que van variando segundo o lugar de residencia. Ademais, en moitos casos, a expresión da información relativa aos sucesos históricos, os cambios de goberno, as loitas, as novidades do mundo chega a través dos propios personaxes e non mediante digresións descritivas por parte do narrador omnisciente. Isto resulta un aspecto positivo dado que outorga un maior dinamismo ao discurso, que os lectores e lectoras saberán apreciar en combinación con capítulos breves pero cheos de intriga e interese.

Cómpre destacar que en *Ao sur da liberdade* tamén hai espazo para a metaliteratura a través de numerosos cánticos como o *Veni creator spiritu*, poemas en bérber que teñen

unha relación moi estreita con algunhas das imaxes da nosa lírica trobadoresca; e tamén dalgũa historia encadrada a través da narración dos personaxes ao estilo oralizante, na liña de Cunqueiro ou Ferrín polo uso desta técnica; e, tamén, espazo para algunha canción popular que entoaban as lavandeiras lusas.

En definitiva, *Ao sur da liberdade* é unha novela fresca e dinámica que espertará o goce e a curiosidade por achegarse á historia da Galiza e aprender dun período descoñecido para a meirande parte do público xeral, unha oportunidade para redescubrir unha época a través da vida e viaxes de lanes, fillo do ferreiro do Castrelo do Viso.

ALEJANDRO SOLLA ALONSO
sollaalonso@edu.xunta.gal

Cumieira. Cadernos de investigación da nova Filoloxía Galega é unha publicación do Departamento de Filoloxía Galega e Latina da Universidade de Vigo que recolle traballos académicos dos novos investigadores e investigadoras no ámbito da Filoloxía Galega.

Neste vol. 9 pódense ler traballos sobre a dispoñibilidade léxica no campo da sanidade, as actitudes lingüísticas no estudantado redondelán, unha revisión da obra *Novas Cartas Portuguesas* e un estado da cuestión da crítica literaria feminista en Galicia.

Universidade de Vigo